

૨૦૬૫
૪૮૧, ૦૫૬
ઉપેન્દ્ર
(મીટીંગ)

૩૧, ૪૭૨

શ્રી ભારતીઉત્તરાર્યનસંમેલન

માધ શુક્લ પ્રતિપદ રવિવાર,

તા. ૭ : ૨ : '૩૨

-સ્થલ-

શ્રી વિશ્વવંદ્ય-ઉદ્યાન

વડોદરા

: ૧ :

માતા ! તારે ચરણ ધરવા, સત્કૃતિ ના કંઈ છે,
દૈવી ભાવો-ભરિત ઉર તે-યે ન મારી કને છે;
જાણું, તું કેં પણ મુજ કને-થી કદાપિ ન લેતી,
છેયે ના કેં મુજ સમીપ કે જેથી તું રાજ રે'તી.

: ૨ :

માતા ! એવો નથી સુપુત જે કુખ તારી દીપાવે,
જાણું જાણું, ઉંડું ઉંડું તને, ઉરમાં ઓહું આવે;
તેમાં પાછી તવ સુતનયા, ચાલી ગૈ સદ્ગતિયે,
તારી આંતરિથિતિતણી ગતિ, ના મતિ કલ્પતીયે.

: ૩-૪ :

માતા ! જાણું જીવનભરમાં, મેં ન સંતોષ દીધો,
માતા ! જાણું તુજ ઉરતણો, ભાર મેં કેં ન લીધો;
માતા ! તેં તો સુખ સુખ દીધાં, ના તને આપ્યું મેં કેં,
તારાં આન્તર્દુઃખદ સ્ફુરણો આજ તારા પદે દૈ-
આપું છું હું અધિક ઉલટું, દુઃખ તારે હદે હું,
સંતાનોનાં દુઃખગ્રહણમાં, ભાગ્યશાલી જ છે તું ! !
કલેશવૃદ્ધિકર વચન દેનારને દો ક્ષમા મા !
માતી કુખે, કદિ મુજસમા, દુષ્ટ પુત્રો થશો મા.

: ૫ :

આલેખ્યા મેં, તુજ હૃદયના સ્વરૂપ ભાવે જ આ તો,
તેમાં તારું હૃદય સમજી હું શક્યો હોઉં ના તો—
દેજે તેની અનવધિ ક્ષમા-શીલ માતા । ક્ષમા તું,
માનું હૈયું, નહિ નહિ કદી, માવિના જાણ્યું જાતું.

: ૬ :

જેવાં તેવાં વચન લખિ આ, અર્પિ માતા । હું નામું,
તું તો તારા અનુગ્રહદગે, ભાળજે એની રહામું;
“છોડી દે તું તવ હૃદયની, લીધી જે દુઃખદીક્ષા,”
માતા । માગું તવ સમીપ હું, આટલી આજ ભિક્ષા.

: ૭ :

શાને કાળે હૃદય દુલવો, છો સ્વયં શુદ્ધ આત્મા,
પોતે પોતા-મહિં અનુભવો, દિવ્ય સચ્ચિત્સુખાત્મા;
જેથી રહેજે, ઉરથી ઉઠશે, આત્મશક્તિ અનેરી,
સચ્ચિત્તેજે, ઘુતિ ઝળકશે, આપમાં આપકેરી.

: ૮ :

માતા ! રાજ, સ્વપદમહિં દો, છોડી આ દશ્યબ્રાન્તિ,
માતા ! અંતર્બહિર્ ઝળકા-વો સદા આત્મકાન્તિ;
આત્માનન્દાન્વિત અનુભવો, સ્વપ્રભાવે વિશ્રાન્તિ,
માતા ! જ્યાં ત્યાં પ્રકટ લહજે, શ્રીનૃસિંહાત્મશાન્તિ.

— मोरि लुपत-मुप-
" प्रेम के त्याग "

श्रीमती भारतीदेवीनिमित्त

मातृहृदयवेदन

ના કદપાતી, અટપટી અતિ, ગુપ્ત આ વિશ્વલીલા,
જીવોનાં મ્હેં હસિત ક્ષણમાં, ને ક્ષણે થાય વહીલાં;
થાવું જે ના ઘટિત તદ્દપિ, તેવું યે દે ખતાવી,
જાણ્યું જાયે નહિ પ્રકૃતિમાં, શું 'અવશ્ય' પ્રભાવિર.

સાચું તેયે પદવિપદમાં, સ્વપ્ન—જેવું જણાતું,
 સ્વપ્નામાંહિ પણ નવ બને, તેહ પ્રત્યક્ષ થાતું;
 મોટાને કો કહી જ શકતું: શોભતું આ-ન શોભે?
 મોટા તે જે સહજ ચઢવે, નેવનાં પાણી મોભે ।।

આજે દીસે પરમ સુખિયા, કાલ તે છે સુખી ના,
કાલે જે કો વદન હસતાં, આજ તે અશ્રૂભીનાં;
આ જો મિથ્યા નવ ઘર્ષ શકે, વ્યર્થ તો શોક શાને ?
કાણે કાનું ઉર મનવવું, ? આવું જો છે બધાને.

મનદાહિતા :

—૪

જાણું એ સૌ, તદ્દપિ કેતરું, હાડકું જેમ ચાવી,
પોતાકરો સુધિરસ પી, વૃત્તિ લે ઉપજાવી;
તેવી રીતે મૃતરમરણની, સેવી ખોટી પ્રવૃત્તિ,
છો અરાતી જીવ મુખ લહે, આખરે (એ) શ્વાનવૃત્તિ.

છેદાયેલું તદપિ જ્યમ આ, ૧પલ્લિનું પુચ્છ હાલે,
કાંઈ તેનું ફળ નહિ છતાં, વ્યર્થ ચેષ્ટા ન ખાળે;
તેવી રીતે મૃતકતણીએ,^૨ વાસનાઓ સ્મૃતિ, રાવે,
ખાલી માલી, જીવિત ઉરને^૩, દૈ સ્મૃતિ, તર્કડાવે.

૧ ધરોળી

૨ મરેલા મનુષ્યની

૩ જીવતા હૃદયને

અગ્નિમાંહિ, સકળ સળગી, સહેજમાં ભસ્મ થાતી,
 વૈરાગ્યાદિ, મુજ હૃદયમાં, સ્થાપવા જ્યાં હું જાતી;
 ને જ્યાં નાહિ નયન-મટકાં,^૧ હોય થોડાંય વીત્યાં
 ત્યાં બાળે સૌ, અનલમયીર આ, વિરહી ચિત્તચિતા.

૧ આંખના પલકારા
 ૨ અગ્નિભરી

આથી ભાવો, હૃદયમહિં જે, સ્હેજમાં ઉડી આવે,
તેને જોતી દુઃખ લહું છતાં, તેહનું તેહ ભાવે;
ખાયે છે દુર્વ્યસનો વિપતે, હાનિ જાણ્યા છતાંયે,
ખોટું જાણે, વિવશ^૧ મતિ આ, તોય તેમાં જ ધાયે.

એયે સાચું, મૃતની સધળી, સ્નેહીપથ્વાત્મૃતિ^૧ કે,
સ્નેહીઓના ઉરમહિ રસા—શ્વાસનો આપતી કે;
રોકું હું ના હૃદય ! તુજને, ચિન્તવી ખાલી તું થા,
એ પુત્રીના સ્મરણપથમાં,^૨ જાવું જ્યાં હોય ત્યાં જા.

૧ પાછળ યાદ આવવું તે

૨ સ્મરણના સ્તોત્ર.

પેણેલાં સ્નેહીજન રમી રહે, સ્થૂલ આ દષ્ટિમાંહિ,
 જતાં આગે, નિકટ તરતો, કલ્પનામૃદિમાંહિ;
 ચાતાં મૃત્યુ ઉલટું રમી રે, આત્મમૃદિવિષે એ,
 આવી રીતે નિકટ નિકટ, સ્નેહી આવી વસે છે.

તદ્દેવિ ! તવ સ્મરણ મા-રાં અણુએ અણુમાં,
 ઉડે ઉડે અધિક ઉઠીને, હૈયું માતાતાણું આ—
 બાળી પડ્યછે, તવમય થવા, હિર-અસાન આવું :
 પડ્યછે મોચી, કરવત ગ્રહી કાશી જે મોચી થાવું ।।

સિન્ધુમાંહિ, ઘણીઘણી નદી-નાં મળે વારિ મિઠાં,
 સિન્ધુ તેને, ક્ષણમહિ કરે, ક્ષારવાળાં અજઠાં;
 હૈયામાંહિ લગવું^૧ બહુયે, મદિયારો-સરિતા,^૨
 ક્લેશી વૃત્તિ, મધુર રસની, ના બને સંગૃહિતા.^૩

૩૧,૪૭૨

૧ એકઠી કરું

૨ નદી

૩ અહણ કરે એવી.

મેં તો ધારી નલસમ તને, અબ્ર ત્યાં થૈ ગઈ તું,
મેં ધારી આ-રસની પ્રતિમા, મૂર્તિ કપૂર થૈ તું;
મેં જાણ્યું તું સરિત^૧ પણ થૈ, માત્ર બુદ્ધબુદ્ધ^૨ રહી તું,
મેં માન્યું તું ગગન-ધ્રુવ છે, વીજળી થૈ વહી તું.

નાણું નાણું ક્ષણિકસરખું, વિશ્વ આ સ્વપ્નજેવું,
 નાણું તું તો ચિરજીવિની^૧, છે —સ્નેહઅસાન એવું;
 સાચે તો છે સ્વરૂપ સત ને, જૂઠી આ દષ્ટ સૃષ્ટિ,
 દેખાડે છે, સત અસતમાં, અન્ધ આ મોહદષ્ટિ.

કા'વે સ્નેહી, પણ મરણને, ના શકે રોકી કાઢે,
 સંસારીનાં સકલ બલ ને, સ્નેહની ઊણપો એ;
 કા રીતે શું કદીય ઉંધતો, ઉંધતાને ઉઠાડે ?
 રે! રે! વિશ્વે મૃત મૃતકને,^૧ શી જ રીતે જીવાડે ?

જાણ્યું મેં તો, તનની^૧ જનની,^૨ સૃષ્ટિમાંહિ ઘણી છે,
 ખોટો ભારી તનુજીવનનાં દાનદાત્રીતણી^૩ છે;
 શાને સૌ કો અપ્રતિમ કહે, માતૃવાત્સલ્યસત્તા^૪ ?
 માતાઓને કહું નિજની કો, માનશે મા મહત્તા^૫.

૧ શરીરની ૨ મા ૩ માના પ્રેમનું બળ.

૪ દાન આપનારની ૫ મોટાઈ

ઉગ્યું પૂરું કુસુમ—ન ઉગ્યું, અન્યને અર્થું મેં તો,
 થૈ વિયોગી, તદપિ ઉરને, ધર્મથી તર્થું^૧ મેં તો;
 આજે ચાલી ક્ષણમહિ જતી, મારી દષ્ટિકનેથી,
 ક'ને દેવિ! મનવું ઉરને, કાણુ આશ્વાસનેથી^૨ ?

કીધી તેં તો અનુકૂલ ધણી, સત્કૃતિયો મદ્યે^૧,
 અન્તે આવી પ્રતિકૂલ કૃતિ, સાધી તેં શા જ અર્થે ?
 સૌને આવે, જીવનભરમાં, સુખ ને દુઃખવારી,
 તેવી વારી, જનનીઉરને, દેવિ ! તેં દેવી ધારી ?

ખીજું તો હું સુશીલ તનયા! દાન તારું અહું શું?
 તેં જે દીધું વિરહદુઃખનું, દાન તે તો લઉં છું;
 વિશ્વે જોઉં ઇતર નવ એ, દાન સ્વીકારનારું,
 શંભુએ છે અહું ગરલતે,^૨ તેમ આ લેઉં તારું.

કેં તો એ વિષ ધર્યું શિવે, ઇવનેચ્છા સ્વીકારી,
 તારું તો હું ધરું હૃદયમાં, ઇવનેચ્છા વિહારી;
 બન્ધુ ! બહેનો ! ઉરથી જરીયે, વાસનાતે ન આસો,
 ના, તો પીવો, વિષયવિષ કે-રો અતિ ઘોર પ્યાસો.

રે રે ! પુત્રિ ! જનની ત્યજતાં, તેં દિલે કેં ન ધાર્યું ?
 તીખા-ખોલી હૃદય પશુ હું, 'મા' ન તે તેં વિચાર્યું ?
 માતાકેરી વચનકટુતામાંય છે મિષ્ટતા કેં,
 તારી છે ના ભૂલ, વિકૃતિએ, પૂર્વથી ચાલુ છે થે.

છાંડી મુને, ક્ષણમહિ યુવા-માંહિ જેના પિતાએ,
 વૃદ્ધાવસ્થામહિ ત્યજી મને, આજ તેની સુતાએ;
 પુત્રિ! તેં તો કરી જગતમાં, પિતૃથીયે સવાઈ!
 શીએ નાનાં, વડિલતાણું તો, જોઈને કાંઈ કાંઈ!!

દેવિ ! બાળ્યે નયનથી તને, જોઈ હું થાતી રાજી,
 જાણે હૈયે તવં ધડીં ધડીં; ઉઠતી તું નં અંતી;
 આંજે તો આં, નયનં તુંજને, ત્યાળવા ઓથડે છે,
 તું થૈં અણી, વહીં ગઈ કહીં, શોધતાં ના જોડે છે.

આથી મારું હૃદય પુજતે, ત્યાજવાતે મથે છે;
 રે બિચારું, ધણું ઝીણું છતાં, દષ્ટિવાળું ન તે છે;
 તેથી અન્તે સુગુણિ! પુજતી, ભાવમૂર્તિ રચીતે,
 શ્રાંશ્રાં મારે, સુખ અનુભવા-ર્થે જ એ ભાવભીતે.

દેવે ! બખ્ખે નયનથી તને, જોઈ હું થાતી રાજી,
 જાણે હૈયે તવં ધડો ધડી; ઉઠતી તું નં અંઝી;
 આંજે તો આં, નયન પુજને, ન્યાળવા આથડે છે,
 તું થેં ઝીણી, વહી ગઈ કહી, સોધતાં ના જોડે છે.

મત્સ્યક્રાંતિ:

આથી મારું હૃદય પુજતે, ત્યાજવાને મથે છે;
 ને બિચારું, ધણું કીણું છતાં, દષ્ટિવાળું ન તે છે;
 તેથી અન્તે સુગુણિ! પુજતી, ભાવમૂર્તિ રચીને,
 શ્રદ્ધા મારે, સુખ અનુભવા-ર્થે જ એ ભાવભીને.

દેવિ । જ્યારે પ્રકટ હતી તું, મારું આ હર તુંમાં-
 રહી રીતે સમતું હતું ત્યાં, તું સમી આજ હુંમાં;
 વૃક્ષ માતા મરો જતી છતાં, બાલને અશ્રુ આવે;
 કે'ને જહાલિ । દિહરી મરતાં, શું મને ઓછું ના'વે ?

જે માપાસે બળીઝળી હરે, આવી કે' શાન્ત થાવા,
 તે માએ તો વળવી તુજને, અગ્નિજ્વાળે શમાવા;
 મારું મારું કહી મરી મથે, છો સહૈ દિનરાત,
 અન્તે સ્વાર્થી અબલ જગના, વ્યર્થ સમ્બન્ધમાત્ર.

જે માતાએ શરીર દઈને, વિશ્વમાં ઉપજાવી,
 જે માતાએ સુખ બહુ લીધાં, લાડ અર્જાં લાડાવી,
 જે માતાએ લોધોં હતોં તને, ઇષ્ટી માગી લાવે,
 તે માતાને, નિત્યનો પુજને, ત્યાગતાં લાજ ના'વે.

નાતી ત્યારે, રમતી'તી ગૃહે, તું છુપાઈ લપાઈ,
 મધ્યાયુમાં શ્વશુરસદને, તેની તે તું છુપાઈ;
 થૈ તું મોટી, પણ રમત એ, તુંથી તો ના ત્યજાઈ;
 પ્રૌઢમાંહિ રમી અપ્રકટે, તું સદાની શમાઈ.

ધારી ધારી, સુખદુઃખતણો, સ્વાંગ તેં જહેન ! મારી,
 ખેલ્યા ખેલો જીવનભરમાં, કૈંક હૃદયૈય ધારી;
 તું અઘાપિ વ્યવહરી રહી, કાર્ય કૈં કૈંક ભાવે,
 મારી દેવિ ! ગણી સ્વપન સૌ, ભૂલ આ વિશ્વ હાવે.

જોતી કાલે, પ્રકટ પુજતે, વિશ્વઓળાવિષે હું,
 જોતી આજે, પ્રકટ પુજતે, પિતૃઓળાવિષે હું;
 જાણી લેજે, સદૃશ જીવતું, અન્તિમ સ્થાન તે છે,
 નિત્યે રેંજે, લહોં જીવનનો, મારસર્વસ્વ એ છે.

જીવી ત્યારે હઈ દીધી તને પારથી મેં કરીને,
 ખૂટ્યાં જ્યારે જીવન તુજ ત્યાં, સોંપી દીધી હરિને;
 જ્યાંથી લીધી સુમુખિ ! તુજને, પાછી ત્યાં આજ આવી,
 વચ્ચે પામી, હૃદયદુઃખની, માત્ર : હું તો દસાલી.

રે રે! મારા શરીરમહિ આ, શો જણાતો વિરોધ,
 વર્ષાવે છે નયન મુજ આ, વેગથી વારિ-ધોધ;
 ચક્ષુ જ્યારે જલમય બને, હૈયું આ મારું ત્યારે,
 ઉડું ઉડું ચરર બળતું, અગ્નિતું રૂપ ધારે.

જાવા જેવી, ગણતી મુજતે, જીવવામાં રહી હું
 જીવ્યા જેવી, જગતમાંહિ જે, તે જવા યોગ્ય થૈ તું;
 ઉધું થાતું, શરુ થતું (ત્યાં) ઉધું થાતું સૌ, એ જ ધારો,
 કો ના કો ના, બહલી શકતું, એ વિધિના? વિચારો.

ના ના મારી, ભવ-દીકરીયો । મોહ 'મા'માં ધરો મા,
 નિશ્ચે ખીજા સરખું જ લાહો, સ્વાર્થનું પૂતળું માઃ
 મા જીવે તે નયત નિરખે, મૃત્યુમાં જાતું છેયું,
 એથી ડા' ડા, કહિતમ છે? હાય એ હાય હૈયું.

નેઈ તારી શિથિલ પ્રકૃતિ, 'કમ છે' એમ પૂછે,
કે'તી'તી તું, સતત સઉને, 'સારું છે, સારું છે' એ—
આપી ગૈ છે, જીવનભરનો, મંત્ર માર્મિક કે' તું,
હાવે સૌને, કહીશ સઉ કે', 'સારું છે—સારું છે' હું.

૧ શ્રી દેવીજહનની અત્યંત શિથિલાવસ્થામાં પણ જે
એમને પ્રકૃતિસંબંધી પૂછે તેમને 'સારું છે' એમ જ કહેતાં.

થાવાનું તો થઈ ગયું હવે, શા જ ઉદ્ધાર ભાખું !
 રે'ને ત્યાં તું સુખિ, અહિં સુખી, તારું હો કુલ? આખું;
 છૂટી જાઓ તુજ હૃદયની, શેષ કે વાસનાઓ,
 ને સાચું જે પરમ સુખ તે, નિત્યનું તારું થાઓ.

જાવા દેતી, શ્વશુરસદને, સુખ લૌકિક ગ્રેવા,
 જાવા દીધી, નૃહરિસદને, કેં અલૌકિક લેવા;
 ત્યાંથી ધૂંડું, કર ન મનને, ભૂલવી એ દગો દે,
 જાણે છે ને ? ઇતર સ્મરણું, પાછું આણે જગે છે ?

દેવે મારી ! જગતપ્રતિ ના, જો હવે પાછું વાળા,
 પૂરા ભાવે, ભગવતપ્રતિ, હર્ષથી જા તું જ્ઞાતિ !
 તારા આત્મસ્વરૂપમહિં તું, રાજજે પૂર્ણતાએ,
 વુઠે તારી, ગત સમયની, માતની આશિષો એ.

આ તો આવે—રાવરા જ ખતી, વ્યર્થ કીધા પ્રસાપો,
 દુઃખી થૈતે, ઉરથી પણ કો, સક્ષ તેમાં ન આપો;
 જાણો પાકું, હૃદયમહિં જે, આખું પ્રહ્લાંડ જૂઠું,
 આમહિંના અવસરમહિં, થૈ જજો કાષ્ઠ-હુંહું.

જોઈ આવા, જગત્મહિં હૈં, દુઃખદાતા પ્રસંગો,
સાચા, પાકા, ઉપર ચઢા—વો જ વૈરાગ્યરંગો;
અંતવેગે, ક્ષણભર કહી, કેલેશ કીધો ન કીધો,
બાકી રે'જો, ઉપરતી જગે, જો ગુરુબોધ પીધો.

સદ્ધિચારો, ધરી ધરી હૃદે, કલેશભાગી થશો મા,
 'આ તો સહેવું કઠિન' સમજી, ક્યાંહિ ભાગી જશો મા;
 પાકા રંગો, વસન^૧ ધરતું, સહે વધુ જો તપારો,
 અન્તસ્ત્યાગી^૨ થઈ વિચરતાં, પાર જોડો તમારો.

અન્તર્યામિ ! હૃદયમહિ શું મત્ય તે આપ જાણે,
 કીજે ઇચ્છા મક્કલ અથવા, તેમનો અન્ત આણો;
 અર્પુ પાચે, મમ ઉરનું આ, માયું હોવા અમરતું,
 જે હો ન્યાયી ક્ષણ કરવા, તે વધો દેવ ! અસ્તુ.

31, 872